

HOOFSTUK 4

KONTAKTALE SE INVLOED OP DIE ONDERSOEKGROEP SE
DUITSE WOORDESKAT

Die doelwit met hierdie hoofstuk is om die invloed van Afrikaans en Engels op die Duitse woordeskat van die ondersoekgroep te beskryf en om, indien moontlik, sosiolinguistiese verklarings vir die bevindinge te gee.

Dit gaan dus hier om leksikale items wat om bepaalde redes aan die twee amptelike landstale ontleen is.

Om dit te kan beskryf, sal die volgende bespreek word:

- die ondersoekgroep se uitsprake oor die status van hul Duits asook hul houdings oor taalsuiwerheid
- metode om die kontaktaalige beïnvloeding te beskryf
- ontlenings in Duits a.g.v. taalkontak, waarby die kontrastering van verskillende taallae inbegrepe is
- samevatting van bevindinge; verklarings vir ontlenings en die implikasies van hierdie ontlenings vir Pretoria-Duits

4.1 INLEIDING

In Hoofstuk 3 is reeds beskryf dat daar 'n egte en natuurlike tipe meertaligheid in Pretoria bestaan: as 'n gekoördineerde of newegesikte tipe meertaligheid tree Duits, Afrikaans en Engels komplementêr tot mekaar op. Ten opsigte van verskillende kommunikasiesituasies en -funksies vul die tale mekaar eerder aan as wat hulle dupliserend optree.

Hierdie gereelde en dikwels intensiewe kontak wat die lede van die ondersoekgroep met die twee landstale het, kan op die lang duur veroorsaak dat hul Duits in so 'n mate beïnvloed word dat dit, in vergelyking met Duits in Europa, as 'n nie-standaard of substandaard variëteit¹ van Duits beskou word.²

1. 'n Variëteit is 'n tros of kompleks van linguistiese eienskappe. Vgl. W. Downes. 1984 *Language and Society*. London: Fontana Paperbacks. p.69.

2. Uit die literatuur blyk dit dat daar sekere funksies van standaard- en ook van nie-standaardtaal onderskei kan word. Vergelyk in dié verband:

- a. W. Downes. 1984. p.35-36.
- b. R.W. Fasold. 1984. p.248; 260 et passim.
- c. R. Kalin. 1982. The social significance of speech in medical, legal and occupational settings, in: E.B. Ryan and H. Giles (Eds.). 1982. *Attitudes towards Language Variation*. London: Edward Arnold. p.163.
- d. J. Milroy and L. Milroy. 1985. *Authority in Language*. London: Routledge & Kegan Paul. p.57-58.

Linguistiese onsekerheid a.g.v. gereelde taalkontak, die invloed van ander tale en sosiale netwerkvorming bevorder afwyking van 'n standaardtaal, taalvariasie en die toename van interferensies uit die kontaktale. In hierdie hoofstuk sal een aspek van taalvariasie, nl. leksikale variasie, beskryf word.

Bepaalde interferensies by die onderzoekgroep, nl. leksikale ontlenings uit die twee ampstale, sal beskryf word omdat dit as merkers van groepsolidariteit kan optree. In sommige gevalle kan interferensies selfs doelbewus geskep word om inskakeling by 'n groep te vergemaklik. Die gebruik van bepaalde leksikale items is dus dikwels op bepaalde houdings gebaseer.

Hoe beoordeel lede van die onderzoekgroep hul Duits en wat is hul houdings oor taalsuiwerheid en spesifiek oor ontlenings uit die twee ampstale?

'n Klein meerderheid (37 uit 'n totaal van 65) segsmanne beskou hul Duits as Standaardduits, in teenstelling met 'n vorm van Duits wat by plaaslike omstandighede aangepas is, nl. Pretoria-Duits. Veral die vroulike Gp beskou hul Duits as Standaardduits (68% teenoor 30% mans).³

3. Volgens Milroy en Milroy is informante se uitsprake oor hul taalgebruik dikwels onbetroubaar, want dit wys eerder op sosiale stereotiepes as op persoonlike of gemeenskapswaardes. (Vgl. Milroy en Milroy. 1985. p.18.)

Tog is daar nie 'n beduidende meerderheid Gp wat meen dat Standaardduits meer prestige aan hulle in Duitssprekende kringe verleen as 'n plaaslike variëteit van Duits nie (vgl. antwoorde op SLF 62, 63 en 64). Daar kan dus nie sonder meer gesê word dat Pretoria-Duits gestigmatiseer is nie.

Daar is ook nie 'n beduidende meerderheid lede van die om- 'n Groot meerderheid Gp het egter aangetoon dat hulle waarde heg aan Standaardduits, en ongeveer dieselfde hoeveelheid segsmanne het aangetoon dat hulle hul Duits wil verbeter (antwoorde op SLF 78 en 90).⁴ Dit was weer eens die vroulike Gp wat in die meerderheid gevalle (60% teenoor 40%) waarde aan 'n standaardvorm van Duits heg.⁵

Daar is 'n sterk negatiewe korrelasie tussen die waardes van 'n Standaardvorm van Duits al dan nie by die ondersoekgroep kan nie losgemaak word van verskynsels soos taalsuiwerheid en taalvermenging nie.

4.2 RAAMWERK VAN DIE BESKRYWING VAN ONTLEENINGS

Hierdie afdeling bestaan uit die volgende rubriek:

4. Milroy en Milroy meen dat informante dikwels die prestige of standaardvariante asook korrekte taalgebruik propageer, maar dan voortgaan om die variëteit van die eie gemeenskap te gebruik. (Vgl. Milroy en Milroy. 1985. p.19.)

5. Volgens C. Kramarae word goeie grammatika en goeie taalgebruiksvermoë meer dikwels met vrouens geassosieer as met mans. Vgl. C. Kramarae. 1982. Gender: How She Speaks, in E.B. Ryan and H. Giles (Eds.) 1982. *Attitudes towards Language Variation*. p.91.

'n Groot meerderheid lede (78%) van die ondergroep het aangedui dat hul Duits dikwels met woorde of ander uitdrukkings uit die landstale vermeng word (vgl. tabel 1 in Hoofstuk 3 vir terreine waarop taalvermenging die meeste per taal voorkom).

Daar is ook nie 'n beduidende meerderheid lede van die ondergroep wat beswaar maak as ander Duitssprekendes hul Duits met uitdrukkings uit die kontaktale vermeng nie (antwoorde op SLF 56 en 58).

As gevolg van die funksie wat nie-standaard variëteite van 'n taal ten opsigte van sosiale netwerke speel; dié gereelde en intensiewe kontak met die twee landstale en ook die Gp se min of meer neutrale houding oor taalsuiwerheid, kan aangeneem word dat heelwat ontlenings uit die landstale in die woordeskat van die teikengroep sal voorkom.

4.2 RAAMWERK VIR DIE BESKRYWING VAN ONTLENINGS

4.2.1 Aannames en die implikasies daarvan

Hierdie afdeling bestaan uit die volgende rubrieke:

- die volgende aannames of stellings binne 'n raamwerk vir die probleemstelling
- die invloed van die twee landstale op die Gp se Duitse woordeskat.
- aannames met toetsbare implikasies
- Die basiese hipotese in hierdie ondersoek is dat taalstrukture en prosesse
- begrensing van die beskrywing.

4.2.1 Probleemstelling

Daar is reeds vasgestel dat die Gp in byna alle sferes van die samelewing kontak met die landstale het. Hierdie kontak is dikwels intensief (bv. in die beroepslewe) en langdurig (bv. met die huishulp).

Die kontak met ander taalsisteme (die individuele Gp is self die locus van taalkontak) bring mee dat die Gp onseker is wat die norme of taalgebruiksreëls vir Standaardduits is. Dikwels word die gewoonte self 'n norm; afwykings van die norm val later nie meer op nie.

Daar is ook reeds genoem dat nie-standaardtale (soos wat Pretoria-Duits in 'n mate kan wees as meer as net die woorde-skattelement beïnvloed word) 'n simbool van groepslojaliteit is en sosiale netwerke verstewig.

4.2.2 Aannames en die implikasies daarvan

Die volgende aannames of stellings bied 'n raamwerk vir die beskrywing van die invloed van die twee ampstale op die Gp se Duitse woordeskat:

Die Basiese hipotese in hierdie ondersoek is dat taal 'n weerspieëling is van sosiale strukture en prosesse.

In die algemeen kan aanvaar word dat die ontleende woorde-
skat in die Duits van die Gp 'n refleksie is van die sosiale
prosesse wat in die gemeenskap aan die gang is, en dat
hierdie ontlenings ook as sosiale merkers en as merkers van
groepskohesie (ook as sjibbolet) beskou kan word.

1. Taal varieer. Verskillende sprekers het verskillende
maniere om dieselfde boodskap uit te druk, of om na
dieselfde saak te verwys.

Implikasies hiervan is onder andere 'n toename in sinonieme
(bv. in verskillende registers) en ook van lokale skeppinge
(leksikale items wat in Pretoria ontstaan) om na dieselfde
sake te verwys as waarna Standaardduitse leksikale items
verwys.

2. Taalgebruik is 'n funksie van taalhoudings. Die stel-
ling impliseer dat die gebruik van Afrikaanse en Engelse
woorde en die skep van leenwoorde 'n aanduiding is van 'n
min of meer gunstige houding jeens Afrikaans en Engels.

3. As gevolg van die verskillende klemkontoere wat die
drie kontaktale in Pretoria toon, kan aangeneem word dat
Afrikaans en Engels nie oral ewe sterk op die Gp se Duitse
woordeskat sal inwerk nie.

of 'n afwyking wat 'n besondere linguistiese item toon
in vergelyking met 'n abstrakte standaard. Vgl. A.
Clover, 1982, Studiebrief LINGO3: 103/82, Sociolinguis-
tik, Pretoria: Unisa, Departement Linguistiek, p.25.

Daar sal waarskynlik ook min ontlenings aan die twee landstale op kerklike terrein, maar heelwat meer op wetenskaplike en tegniese terrein, voorkom. Die dominansie van Engels in die handel en nywerheid sal waarskynlik deur Engelse vreemde en leenwoorde weerspieël word.

4. Akkulturasie word in taal, en spesifiek in die ontlenings in dié taal, weerspieël.

Om die invloed van die "meerderheidskulture", nl. Afrikaans en Engels in Pretoria, teë te werk, word die ontleende taalelemente so goed as moontlik in Duits geassimileer. Die proses word weerspieël deur die gebruiksverskille tussen vreemde en leenwoorde.

5. Daar kan ook aangeneem word dat Engels heelwat vreemde woorde (soms as modewoorde) en uitdrukkings wat met sosiale prestige verband hou, sal vertoon, terwyl Afrikaans die bron sal wees vir heelwat leenwoorde wat veral met plaaslike sake en begrippe verband hou.

6. Vrouens inisieer taalverandering in die rigting van hoë statusvariante⁶ wat dikwels die standaardtaalvariante is.

6. 'n Taalvariant kan beskou word as 'n teenstrydigheid of 'n afwyking wat 'n besondere linguistiese item toon in vergelyking met 'n abstrakte standaard. Vgl. A. Cluver. 1982. Studiebrief LINGO3: 103/82. Sociolinguistiek. Pretoria: Unisa, Departement Linguistiek. p.25.

Een implikasie van hierdie stelling, en wat reeds getoets is met die SLF se vrae, is dat vrouens meer waarde heg aan suiwer of Standaardduits as die manlike Gp. 'n Verdere implikasie wat getoets kan word, is dat manlike Gp in bv. afektiewe of gevoelsmatige taalgebruik meer gestigmatiseerde leksikale items as vrouens gebruik.

7. Op die gebied van emotiewe taal, wat aan bepaalde gemoedstoestande uitdrukking gee, sal albei landstale as bron vir ontlenings dien.

8. Daarteenoor sal daar waarskynlik min invloed deur die twee ampstale op die Gp se gebruik van stereotiepe uitdrukkinge, soos groetwyses en hoflikheidsuitdrukkinge, uitgeoefen word.

4.2.3 Begrensing van die beskrywing

In hierdie ondersoek dien die woordeskat dus as verteenwoordiger van Pretoria-Duits. Of dit nou Standaardduits is, is nie duidelik nie. Die volgende uitgangspunte dien om die ondersoekveld te beperk:

- Die invloede van net Afrikaans en Engels op die Gp se Duitse woordeskat word sinkronies beskryf

"The rapid turnover in vocabulary and the continual changes in the meaning of words are perhaps most interesting to a sociologist, since they often directly reflect social changes."

Vgl. J. Aitchison. 1981. *Language Change: Progress or Decay?* Bungay, Suffolk: Fontana Paperbacks. p.30-31.

- Net die woordeskat van die Gp word behandel; nie bv. die Duitse fonologie nie.⁷

Omdat die sosio-ekonomiese verskille tussen lede van die ondersoekgroep nie beduidend is nie, kan sosiolektale variante nie bespreek word nie.

As gevolg van die lang verblyftydperk van die oud-ingesetene lede van die ondersoekgroep in Suid-Afrika, huwelike met sprekers van ander dialekte van Duits en ook die invloed van die twee landstale wat Duitse dialekte nivelleer, word dialektale verskille in die Duitse woordeskat van die Gp ook

7. In hierdie ondersoek dien die woordeskat dus as verteenwoordiger van Pretoria-Duits, of dit nou Standaardduits is of nie. Woordeskat is 'n goeie weerspieëling van die akkulturasieproses wat in 'n spraakgemeenskap aan die gang is omdat die woordeskat as brug tussen taal en wêreld dien. Die woordeskat van 'n taal is ook meer vatbaar vir interferensies as bv. die fonologie en grammatika.

Oor die verhouding tussen woordeskat en sosiale prosesse spreek J. Aitchison haar soos volg uit:

"The rapid turnover in vocabulary and the continual changes in the meaning of words are perhaps most interesting to a sociologist, since they often directly reflect social changes."

Vgl. J. Aitchison. 1981. *Language Change: Progress or Decay?* Bungay, Suffolk: Fontana Paperbacks. p.30-31.

nie beskryf nie.⁸

In hierdie hoofstuk gaan dit dus om **fremdsprachliche Interferenzvarianten**, en nie om **eigensprachlich deutsche Varianten** nie.

Vervolgens sal daar na die morfologiese aspekte en ook na woordvormingsbeginsels t.o.v. ontlenings gekyk word, en daarna sal die leksikale invloede van Afrikaans en Engels op die Gp se Duitse woordeskat beskryf word. Laastens word 'n samevatting van die bevindinge asook redes vir die opname van ontlenings in die Duitse woordeskat van die onder-soekgroep gegee.

4.3 ALGEMENE OPMERKINGS OOR ONTLENING EN BEGRIPSOORDRAG

In hierdie hoofstuk dien leksikale variasie as voorbeeld van taalvariasie wat weer deur uiteenlopende sosiale behoeftes veroorsaak word.⁹

8. Die antwoorde op LFB B3 het bv. aangetoon dat dialek-eienskappe van die Gp se woordeskat nie betroubaar opgeteken kan word nie; Duitse normvariante wat regionaal bepaal word, het nie konsekwent by die individuele Gp voorgekom nie. Areale aspekte van die Gp se Duitse woordeskat word dus nie bespreek nie.

9. Volgens J. Bradac kom leksikale variasie voor as 'n funksie van twee hoof-faktore, nl. groepslidmaatskap en situasionele konteks. Vgl. J. Bradac. 1982. A rose by another name: attitudinal consequences of lexical variation, in: E.B. Ryan and H. Giles. 1982. *Attitudes towards Language Variation*. London: Edward Arnold. p.108.

Variante het dus sosiale betekenis; hulle kan dien as merkers om groepskohesie aan te dui en hulle kan weer by ander groepe as gestigmatiseer beskou word.¹⁰ Op die vlak van waardeoordele kan daar dus van twee of meer stellingale items sprake wees.

 - afleidings (Fernlaster, Vergewöhnung)

Pretoria-Duitse uitdrukkings moet dus nie noodwendig as sinonieme vir Standaard-Duitse uitdrukkings beskou word nie, maar eerder as funksionele variëteite daarvan; variëteite wat in ander (sosiale) kontekste en registers opereer (vgl. communicative competence en linguistic competence in Hoofstuk 5).¹¹

 - gebode of vry woorde kan wees). geld daar by kontaktaalge

 - sferas waarvan ook nog verskynsels soos die ontleding van

Dit volg dat die variasie tussen Pretoria-Duits en Standaard-duits nie is as gevolg van 'n vermenging van twee dialekte, of twee verskillende taalvorms, nie, maar eerder 'n variasie is wat sosiaal bepaal is (vgl. verder W. Downes. 1984. p.74-5).

10. Vgl. W. Downes. 1984. p.77.

11. Variasie in die woordeskat a.g.v. registers of situasies kan ruweg soos volg geklassifiseer word (vgl. W. Downes. 1984. p.209):

- grade van formaliteit	: Doktor/Arzt
- nasionale en internasionale verskille	: Fernsprecher/
Telefon
- dialekverskille	: Fleischer/
Metzger
- term teenoor woord in omgangstaal	: Dermatologe/
Hautarzt

Daar bestaan ook verskillende dimensies van leksikale keuses a.g.v. veranderlikes soos abstraktheid; bekendheid; goedheid (Güte); taalintensiteit en leksikale diversiteit; vgl. J. Bradac. 1982. p.101-6 in dié verband.

Hierdie funksionele variante van Standaardduitse leksikale items kan morfologies ruweg beskryf word in terme van

- samestellings (Betonpalast, Kontrollturm)
- afleidings (Fernlaster, Vergegenwärtigung)
- ander woordvormingsmoontlikhede, waaronder akronieme.¹²

Afgesien van die morfologiese eienskappe van leksikale items (waaronder daar nog sprake van komposita of simplekse; gebonde of vry morfeme kan wees), geld daar by kontaktaalige interferensies ook nog verskynsels soos die ontlening van betekenis wat in die ontlenende taal (hier: Duits) bepaalde morfologiese, of dan woordvormingsimplikasies kan hê.

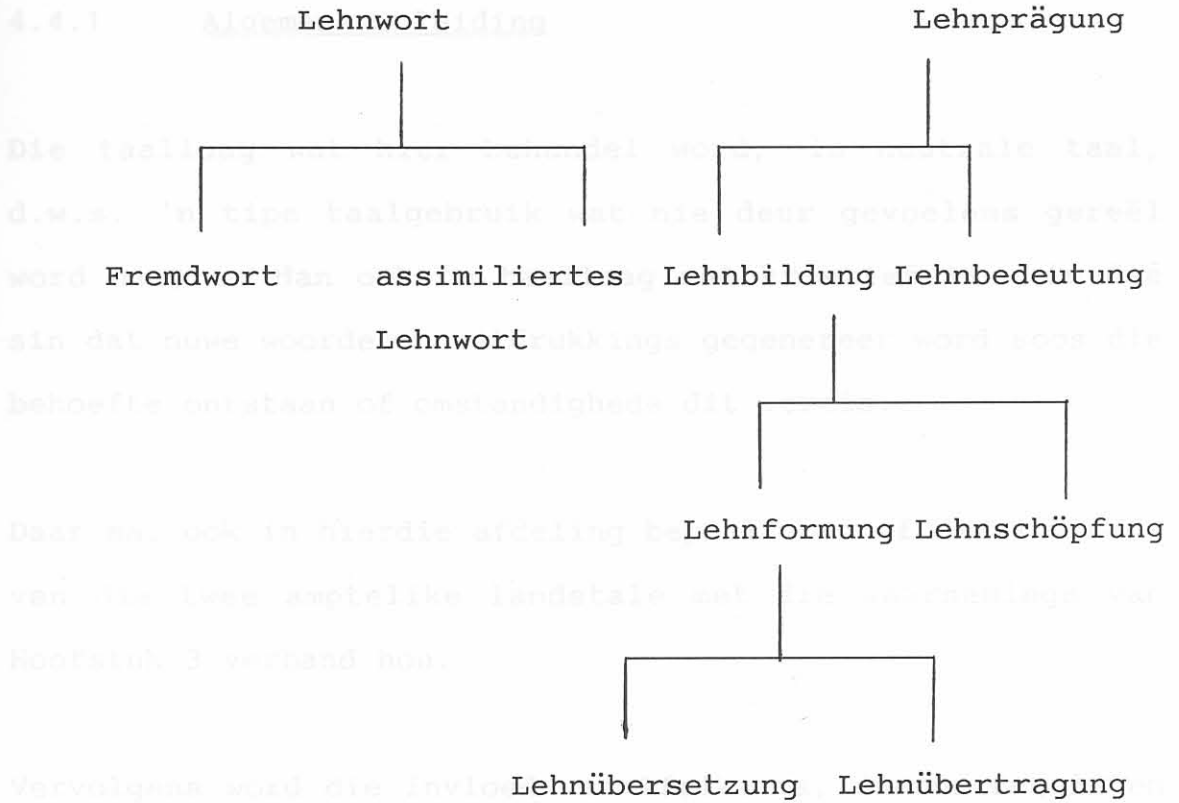
W. Betz¹³ bied die volgende skema aan om betekenisontlening te beskryf:

12. Vgl. O. Reichmann. 1969. *Deutsche Wortforschung*. Stuttgart: J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung. p.59-60.

13. W. Betz, aangehaal in O. Reichmann. 1969. p.58.

a. Vir 'n verduideliking van die verskillende tipes ontlenings vgl. O. Reichmann. 1969. p.58-59.

b. Beskrywende klassifikasies wat by dié van Betz aansluit, is o.a. dié van U. Weinreich. 1974. p.47-56 en van H. Stielau. 1967. p.15 et passim.

Binne die breë begrip **ontlening** word die volgende indeling gebruik om die invloed van Afrikaans en Engels op die Duitse woordeboek van die ondersoekgroep te beskryf: **vreemde woorde** (soos team); **mengwoorde** (soos Manager-Krankheit as sinoniem vir Stress) en dan **leenwoorde** (waaronder leenvertalings en leenoordrag).

Die ontlening (interferensie) word eers te gelye gevolg deur

4.4 INVLOED VAN AFRIKAANS EN ENGELS OP DIE ONDERSOEGGROEP SE DUITSE WOORDESKAT

- A. Invloed op die algemene omgangstaal
 (Gemeinsprache)

4.4.2 Afrikaans as bron vir ontleenings

4.4.1 Algemene inleiding

Die taallaag wat hier behandel word, is neutrale taal, d.w.s. 'n tipe taalgebruik wat nie deur gevoelens gereël word nie, en dan ook 'n taallaag wat kreatief is - in dié sin dat nuwe woorde en uitdrukkings gegenereer word soos die behoefte ontstaan of omstandighede dit vereis.

Daar sal ook in hierdie afdeling bepaal word of die invloede van die twee amptelike landstale met die waarnemings van Hoofstuk 3 verband hou.

Vervolgens word die invloed van Afrikaans, daarna Engels en dan van Afrikaans en Engels gesamentlik op die woordeskat van die segsmanne beskryf.

Die ontleenings word nie noodwendig alfabeties per taal aangebied nie, maar waar moontlik per tema of saakgroep (Sachgruppe).

Die ontleening (interferensie) word eerste gelys, gevolg deur die Standaardduitse en dan die Afrikaanse of Engelse uitdrukkings, waar van toepassing.

Dit is woorde waar een morfem Duits, die ander Afrikaans is, dus 'n tipe leenoordrag.

4.4.2 Afrikaans as bron vir ontlenings

a. Vreemde woorde

Dit is woorde wat min of meer onveranderd uit ander tale oorgeneem is.

Erf. Grundstück für ein Haus bzw. für eine

Wohnung

Plot. Grosses Grundstück; Gütchen

Biltong. An der Luft aufgehängte gesalzene Fleischstränge

Bobotie. Gewürztes Fleischgericht mit Hackfleisch;

aus Malaien stammend

Vasbyt. Durchhalten; aushalten; sich durchbeißen.

Modewort, ursprünglich von Wehrpflichtigen gebraucht.

b. Mengwoorde

Dit is woorde waar een morfeem Duits, die ander Afrikaans is, dus 'n tipe leenoordrag.

Geen voorbeelde hiervan kon gedurende die ondersoek opgeteken word nie. Dit is moontlik dat, wat stamme en bepalers betref, Afrikaanse woordvormingselemente maklik in Duits tot leenvorme (bv. as strukturele ontlenings e.d.m.) geassimileer word.

gehacktes Fleisch | Hackfleisch

c. nl Leenwoorde

Die Afrikaanse woord **veras** het in Duits gelei tot die leenvertaling **veraschen**, in plaas van die standaardduitse woord **einäschern**, omdat elke element direk na Duits vertaal is. (Vir verskillende tipes ontlenings kyk afdeling 4.3.)

Die woord **veraschen** sou só in Duits gebruik kon word: Wegen Platzmangel in den Friedhöfen muss die Stadtverwaltung zur Zeit Leichen **veraschen** lassen.

Gedurende die ondersoek is die volgende leenwoorde opgeteken:

Unterscheidung. Auszeichnung. Der Junge hat mit fünf

Wellblech. sche Riffelbildung auf einer Strasse. A.

sinkplaatpad

Kleinwild. Niederwild (analoog Kleinvieh?). A.

Kleinwild

Seekuh. Nilpferd. A. Seekoei

Aussonderung. Ausnahme, Ausnahmefall. A. uitsondering

Professor hat sein Pferd hinterstele vorne
gemahlene Fleisch) hinterstele voor

gemaltes Fleisch) Hackfleisch

Mahlfleisch. (Mit) A. gemaalde vleis, maalvleis

Grasschneider. Rasenmäher. A. grassnyer

Wohnstell. (Lehre) Etagenwohnung. A. woonstel

Sitzkammer. Wohnzimmer. A. sitkamer

Winkelzentrum. Geschäftszentrum. A. winkelsentrum

Kosthaus. (Wohn) Schülerheim, Studentenheim. A. koshuis

eingebaute Kasten. Wandschränke. A. ingeboude kaste

Abschlag. (Rabatt) Rabatt, Prozente. A. afslag

Rechnung. Konto. A. rekening (vgl. verder: Sparre-

trekking en Scheckrechnung vir Sparkonto en (vgl.

Girokonto)

beköstigen. (kann) sich etwas leisten können. A. bekostig

abtreten. (kann) sich in den Ruhestand begeben. A. aftree

Unterscheidung. Auszeichnung. Der Junge hat mit fünf

(arm) Unterscheidungen in der Schule abgeschnitten.

A. onderskeiding (so wie Menschen, die in

Blechnütten wohnen.)

Stadsrat. Stadtverwaltung. A. Stadsraad (vgl. E.

reich: city council) h. steinreich. A. skatryk

fest: rotzfest, felsenfest. A. rotavas

kahlfuss. barfuss. A. kaalvoet

hinterstevorne. Der Vorderteil nach hinten. Der Professor hat sein Hemd **hinterstevorne** angezogen. A. agterstevoor

untersteoben. Mit dem Kopf nach unten. Das Gemälde hängt untersteoben. A. onderstebo

lehrsam. lehrreich, informativ. A. leersaam

Wat intensiewe vorms van adjektiewe betref, oefen Afrikaans soos volg 'n invloed uit (vgl. LFB 7.a):

nass: papnass. Klatschnass, klitschnass. A. papnat

trocken: korktrocken. hornrocken. A. kurkdroog

dünn: plankdünn. spindeldürr, klapperdürr. A. plankdun

arm: branntarm. bettelarm, brenzarm. A. brandarm

blechhüttenarm: so arm wie Menschen, die in Blechhütten wohnen.

reich: schatzreich. steinreich. A. skatryk

fest: rotzfest. felsenfest. A. rotsvas

teuer:	pfefferteuere, gepfeffert.	A. peperduur
allein:	stockseelenallein. mutterseelenallein.	A. stoksielalleen
alt:	stockalt. steinalt, uralt.	A. stokoud
einfach:	todeinfach.	A. doodeenvoudig
hungrig:	todhungrig, heisshungrig.	A. doodhonger
langweilig:	todlangweilig.	A. doodvervelend

Die volgende waarnemings oor intensiewe vorme van adjektiewe kan gemaak word:

By die vorming van Duitse intensiewe vorme van adjektiewe tree **stink-** baie produktief op - vgl. **Stink +** -reich; -geizig; -teuer; -besoffen; -langweilig en -heiss.

In Afrikaans en Engels tree **stink** nie so produktief op nie, en kan die invloed van die twee landstale waarskynlik buite rekening gelaat word.

14. Vgl. A.N. Touber et al. 1977. Kategorisierung von zwischensprachlichen Interferenzen. Entwurf einer Analyse von Interferenzfehlern des Deutschen im Niederländischen, in: *Wirkendes Wort*, 27. Jahrgang, Heft 2. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann, März/April, 1977, p.123-124.

In teenstelling met **stink** het woorde soos **dood** en **stok** wel 'n invloed op die intensiewe vorme in Duits waar **tod-** of **toten-** en ook **stock-** baie produktief is.

In gevalle waar Duits en die ontleende tale dieselfde of soortgelyke woordstrukture besit, praat A.H. Touber¹⁴ van 'Ueberrepräsentation':

Duits	stockblind	Afrikaans	:	stokblind
	stocktaub		:	stokdoof
	stocksteif		:	stokstyf
	totstill		:	doodstil
	todmüde		:	doodmoeg

As die ontlenende taal (in dié geval Duits) en die ontleende tale (in dié geval Afrikaans en Engels) nie dieselfde of soortgelyke woordstrukture toon nie, is daar van 'Unterrepräsentation' sprake, vgl. bv:-

14. Vgl. A.H. Touber et al. 1977. Kategorisierung von zwischensprachlichen interferenzen. Entwurf einer analyse von interferenzfehlern des deutschen im niederländischen, in: *Wirkendes Wort*, 27. Jahrgang. Heft 2. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann, März/April 1977. p.123-124.

Duits	stockdunkel/finster	Afrikaans	-
	stockbesoffen		-
	todschick		-
	-		doodhonger
	-		doodmaklik
	-		stoksiel-
			alleen. ¹⁵

d. Algemene kommentaar op die invloed van Afrikaans op die Duitse woordeskat van die ondersoekgroep.

Wat tema of saakgroep betref, is dié invloed hoofsaaklik op uitdrukkings wat met die laer kommunikasiefunksies volgens die diglossie-benadering verband hou: tipies Suid-Afrikaanse kossoorte; sake in en om die huis; die natuur in die algemeen. Daar kom min leenwoorde op finansiële gebied voor of woorde wat met sosiale prestige verband hou.

15. Vir voorbeelde met *tod*, *toten* en *stock* is onder andere die volgende geraadpleeg:

a. P. Grebe. 1961. *Der Grosse Duden*, Bd. 1: *Rechtschreibung*. 15. neubearb. Aufl. Mannheim: Bibliographisches Institut.

b. G. Wahrig. 1974. *Deutsches Wörterbuch*. Gütersloh. Berlin: Bertelsmann Lexikon-Verlag.

Daar kom heelwat meer leenwoorde (veral leenvertalings) as vreemde woorde voor en geen mengwoorde is opgeteken nie.

4.4.3 Engels as bron vir ontlenings

a. Vreemde woorde

Akkommodasie

Flat. Etagenwohnung, Wohnung

Duplex flat. Eine Art Wohnung, die sich über zwei Stockwerke, so übereinander, erstreckt

Town house. Eine Art Luxuswohnung in der Stadt

Cluster housing. Etwa im Sinne von Gruppenhäusern

Modewoorde

OK. Gut, in Ordnung, einverstanden, abgemacht

Best-seller. Millionenaufgabe; Buch mit grösstem

Verkaufserfolg

TV chair. Fernsehstuhl

TV tray. Fernsichtblenden

Jet-setter. Weltbummler; reiche Menschen, die in Jets
in der Welt herumreisen, meist zum Vergnügen

Drive-in. Freilichtkino

Globe-trotter. Weltreisende

Social climber. Draufgänger

Fan. Anhänger. Herr X ist ein Fan von Sophia Loren

reput. Fans, Begeisterte

with-it. modern, zeitgemäss

Wohlfühl, an der Spitze

Beroepe

Wohlfühl, Glückseligkeit

Manager. Verwalter, Geschäftsleiter, Chef

lucky. lobend, lobend

Boss-boy. Vorarbeiter, Werkmeister, Führer einer

Arbeitergruppe

Farmer. Landwirt, Bauer; **Farm** für Landgut, Bauernhof

Plumber. Klempner

Discount. Rabatt, Preisnachlass

Moderne artefakte

Ander

Computer. Rechner

TV chair. Fernsehstühle. Der Junge hat mit fünf

TV tray. Fernsehtabletten

Vermaak

Drive-in. Freilichtkino

Bottle Store. "Flaschenverkauf" (SWA), Schnappsladen

Politiek

Riots. Unruhen, Aufstände

Permit. Pass, Erlaubnis

Verkeer en vervoer

Rush-hour. Stosszeit

Robot. Verkehrsampel

Lorry. Laster, Lastwagen

Speed trap. Geschwindigkeitsfalle

Traffic jam. Verkehrsstauung

Finansies

Boom. Hochkonjunktur, Prosperität

Discount. Rabatt, Prozente

Ander

Distinctions. Auszeichnungen. Der Junge hat mit fünf

Distinctions in der Schule abgeschnitten

b. **Mengwoorde** *Spiel- en ground wet -grund vertaal is, kan Spielgrund as 'n leenvertaling van play-ground be-*
Dit is waar een morfeem Engels, die ander Duits is;
dus 'n tipe leenoordrag uit Engels.

Poach-Ei. Poached egg *built-in cupboards, waar inge-*
Duits : Ei *bet tot ingebildet, en cupboards word*

Townhaus. Town house *an Eng. built-in cupboards*
Duits : Haus

Jobkarte (Schriftliche Anweisungen zur Autoreparatur).
Job card *Gebruucht. second hand.*
Duits : Karte *des Autos ist so günstig*

Wholesale-Abteilung. Wholesale division/department
Duits : Abteilung

Duplex-Gebäude. Duplex building
Duits : Gebäude

c. **Leenwoorde** *prestige verband hou. Die invloed van*

Hier dien die Engelse woord as voorbeeld vir die skep
van 'n woord in Duits, bv. **Spielgrund**, in plaas van
Schulhof, na aanleiding van Eng. play ground. Aan-

gesien play met Spiel- en ground met -grund vertaal is, kan Spielgrund as 'n leenvertaling van play ground beskou word.

Eingebildete Schränke (in die sin van Wandschränke) is gebaseer op die Eng. built-in cupboards, waar Eng. built-in gelei het tot eingebildet, en cupboards weer met Schränke vertaal is. Eingebildete Schränke is dus 'n tipe leenoordrag van Eng. built-in cupboards.

Gevalle soortgelyk aan dié hierbo is:

Hochschule. Höhere Schule. High School

Zweiter Hand. Gebraucht. second hand.

Der Kaufpreis des Autos ist so günstig,

weil es zweiter Hand ist.

d. Algemene kommentaar op die invloed van Engels op die Duitse woordeskat van die ondersoekgroep

Veral wat die vreemde woorde betref, is dit duidelik dat Duits sterk beïnvloed word deur Engelse modewoorde wat met sosiale prestige verband hou. Die invloed van Engels is ook duidelik in die handels- en die beroepslewe te bespeur. Hierdie lewensfere kan ruweg met die hoër kommunikasiefunksies, volgens die diglossie-benadering, in verband gebring word.

Wat die morfologiese eienskappe van die ontlenings betref, kom daar, in vergelyking met Afrikaans, baie vreemde woorde in die segsmanne se Duits voor en slegs enkele mengwoorde. Daarenteen is daar baie min leenskeppings by die segsmanne opgeteken.

4.4.4 Afrikaans en Engels as bron vir ontlenings

Agtergrond. Afrikaanse en Engelse woorde toon soms dieselfde strukturele bou of kenmerke, of dan ooreenstemmende morfeemkenmerke. Dit is dikwels moeilik om te bepaal of dit juis Afrikaans of Engels, of dalk albei, is wat tot bepaalde ontlenings in Duits lei.

a. Vreemde woorde

Permit. Pass. A. permit

E. permit

Deposito. Anzahlung. A. deposito

E. deposit

Standard. Klasse (in der

Schule). A. Standerd

E. Standard

In die kategorie **vreemde woorde** kom Standaardduitse internasionale variante (teenoor inheemse Duitse woorde) ook ter sprake. In die onderstaande gevalle is die Gp se voorkeure as persentasies by die woordpare in hakies geplaas (vgl. LFB 6):

TV (12%) teenoor Fernsehen/Fernsehapparat (88%)
 Telefon (88%) teenoor Fernsprecher (12%)
 Teleskop (64%) teenoor Fernrohr (36%)
 Astronaut (81%) teenoor Raumfahrer (19%)
 Reporter (64%) of Journalist (36%) teenoor
 Berichterstatter (0%)
 Pilot (52%) teenoor Flieger (48%)
 Helikopter (78%) teenoor Hubschrauber (22%)

'n Rede vir die meesal hoër gebruiksfrekwensie of persentasie gebruiksgevalle van die meer internasionale (vreemde of inklusiewe vorms) is enersyds dat leksikale items in veral die Suid-Afrikaanse massamedia soos die pers en die beeldradio (televisie) via Afrikaans en Engels gepropageer word wat die internasionale Duitse variante ondersteun.

Andersyds gebruik die Gp moontlik variante wat makliker by die woordeskat van die ander taalgroepe in Suid-Afrika aansluit en ook sodat hulle makliker deur ander

Pretoria-Duitsers verstaan kan word as laasgenoemdes se woordeskat in Duits, of dan hulle begripsvermoë, dalk nie meer toereikend is nie.

b. **Leenwoorde**

Die Eng. municipality en Afr. munisipaliteit, wat verkeerdelik vir stadsraad (Stadtverwaltung) gebruik word, gee hy sommige segsmanne aanleiding tot die skep van die woord Munisipalität. Dit kan as 'n leenvertaling beskou word omdat elke element van die Afrikaanse en Engelse woorde na Duits vertaal is.

Die volgende soortgelyke gevalle is tydens die ondersoek opgeteken:

Ambulant. Krankenwagen.

Mense en beroepe

Sprecher. Redner. Strassenlampen.

soziale Leute. Gesellige Menschen

Kondukteur. Schaffner. (haltiert)

A. ambulans

E. ambulance

A. spreker

E. speaker

A. sosiale mense

E. sociable people

(vgl. verder: die Strassen sind

A. kondukteur

E. conductor

Vormann. Vorarbeiter (Mechaniker, A. voorman
 Fachmann, der die Aufsicht E. foreman
 in der Werkstatt wahrht).

Prinzipal. Schulleiter. A. prinsipaal

E. principal

Stationsmeister. Bahnhofvorsteher. A. stasiemeester

E. station master

Gartenjunge. Gartenarbeiter. A. tuinjong

E. garden boy

Verkeer en vervoer

Ambulanz. Krankenwagen. A. ambulans

E. ambulance

Strassenlichter. Strassenlampen. A. straatligte

E. street lights

Teerstrasse. Asphaltstrasse. A. teerstraat

E. tar road

(vgl. verder: die Strassen sind
 geteert - vir asphaltiert)

Verkehrslicht.	Verkehrsampel/ Signal.	A. verkeerslig E. traffic light
Algemene begrippe en voorwerpe		A. voorskrif E. prescription
basischer Dienst.	Grundwehraus- bildung.	A. basiese oplei- ding (geduren- de diensplig) E. basic training (during natio- nal service)
doppelstöckiges Gebäude.	zwei- stöckiges Gebäude	A. dubbelverdie- pinggebou E. double-storey building
eingebaute Schränke.	Wandschränke.	A. ingeboude kaste E. built-in cup- boards
Neuigkeiten.	Nachrichten.	A. die nuus E. the news
	(um 20:00 hören wir übers Radio die Neuigkeiten).	

Selbstrespekt. Selbstachtung. A. selfrespek
E. selfrespect

Vorschrift. Rezept (für Medizin). A. voorskrif
E. prescription

c. Kommentar op die invloed van Afrikaans en Engels
op die Duitse woordeskat van die ondersoekgroep

Wat nasionale en internasionale variante in Duits
betref, kom dit in hierdie beperkte ondersoek, wat min
gewens kon oplewer, voor of die internasionale
variante (wat soms as vreemde woorde in Duits beskou
word - bv. Telefon teenoor Fernsprecher) 'n hoër
gebruiksfrekwensie in Pretoria by die ondersoekgroep
geniet as die nasionale variante (d.w.s. eksklusief
Duitse woorde). Die invloed van die twee amptelike
landstale kan in dié gevalle nie buite rekening gelaat
word nie.

Die leenwoorde wat onder invloed van die twee landstale
ontstaan het, toon geen spesifieke klem of swaartepunt
wat bepaalde lewensterreine betref nie. Die leenwoorde
verteenwoordig leksikale items wat op sowel die hoër as
die laer kommunikasievlakke, volgens die diglossie-
benadering, gebruik kan word.

B. Kontrastering van verskillende taallae

4.4.5 Algemene opmerking

In hierdie afdeling word die invloed van die twee landstale op die ondersoekgroep se Duitse woordeskat beskryf deur (a) die kontrastering van emotiewe of affektaal met neutrale taal, en (b) die kontrastering van 'n taalgebruik wat stereotiep is en wat as "Formelsprache" beskryf kan word, met kreatiewe taalgebruik.

4.4.6 Emotiewe taal teenoor neutrale taal (LFB 4)

a. Inleiding

Die invloed van die twee amptelike landstale op die ondersoekgroep se Duitse woordeskat is tot dusver beskryf ten opsigte van 'n taallaag, of dan 'n tipe taalgebruik, wat gekenmerk is deur die sprekers se kontrole oor hul taalgebruik (Engels: **careful speech**), omdat hulle bepaalde seleksiereëls by die keuse van sekere woorde toegepas het.

In hierdie afdeling sal die invloed van die twee landstale beskryf word ten opsigte van 'n taallaag wat gekenmerk word deur spontane taalgebruik, met ander

woorde op 'n vlak waar daar nie bewus nagedink word oor die keuse van leksikale items nie (Engels : casual speech).

Waarom word hierdie taallaag behandel? Sociolinguiste soos U. Weinreich¹⁶ het vasgestel dat dit dikwels emotiewe taal is wat tot interferensies neig.¹⁷

Die invloed van Afrikaans, Engels en dan van Afrikaans en Engels word nou ten opsigte van die onderse groep se emotiewe uitdrukkings beskryf.

b. Afrikaans as bron vir ontlenings

toemaar : naas uitroepe soos ach, komm en ist nicht so siestog schlimm om troos of medelye uit te druk¹⁸

16. Vgl. U. Weinreich. 1974. p.65 et passim.

17. Hoewel die lede van die onderse groep aangetoon het dat hulle hulle die beste in Duits kan uitdruk as hulle ergerlik of opgewonde is (SLF 38.c), toon Tabel 1 in Hoofstuk 3 dat daar in hierdie taalgebruikssituasie tog vermenging met die landstale voorkom.

18. Die klassifikasie van gemoedstoestande in LFB 4 is op onder andere die volgende gebaseer:

a. P-M. Arnold. 1978. *Methodenprobleme der Zeitreihenforschung am Beispiel einer interdisziplinären psychoneuroendokrinen Untersuchung*. Diss. Göttingen. p.72-4.

b. W.F. Meyer. 1966. *Experimentelle Beiträge zur psychologischen Bedeutungsanalyse*. Diss. Johannes Gutenberg-Universität Mainz. p.46-7. der Georg-August-Universität zu Göttingen. p.30

c. H.H. Wilhelm. 1978. *Beziehung zwischen weiblichen*

maskas : naas uitroepe soos klasse, prima en aus-
gits , gezeichnet om ingenomenheid met indrukwek-
 kende aktiwiteite uit te druk

ag nooit : naas uitroepe soos verdammt noch mal en
sies/sis Gott behüte om afkeur of ergernis uit te
 druk

c. Engels as bron vir ontlenings

dash it (all) : naas uitroepe soos verdammt, ver-
damn it dammt noch mal en verflixt om
 ergernis, woede en frustrasie uit
 te druk.

shame : naas uitroepe soos ach Gottchen,
 weine nicht en wird schon wieder gut
 om troos of medelye uit te druk

Ach OK en : word soos shame gebruik
wird schon OK

never mind : word soos shame gebruik om 'n kind
 te troos

*Sexualhormonen und hirnelektrischer Spontanaktivität
 unter dem Aspekt der Aktivierung.* Diss. zur Erlangung
 des Doktorgrades der Mathematisch-
 Naturwissenschaftlichen Fakultät der Georg-August-
 Universität zu Göttingen. p.30.

shot, tip top, : naas uitroepe soos **super, fabulous** klasse, prima en wonderbaar om vreugde of ingenomendheid uit te druk

d. Afrikaans en Engels as bron vir ontlenings

phantastisch : naas uitroepe soos herrlich, wunderbar en prima gebruik om vreugde uit te druk. Die relatief hoë voorkoms van die woord is waarskynlik daaraan toe te skryf dat dit ook so in Afrikaans en Engels gebruik word, nl. fantasties en fantastic.

e. Afleidings

(i) Die invloed van die twee amptelike landstale is sigbaar as vreemde woorde (veral ook as modewoorde), en nie soseer as leenwoorde nie.

(ii) Wat omvang en frekwensie betref, kom daar in dié taallaag minder ontlenings voor as in die vorige afdelings.

19. Vgl. W. Schenker, 1977. Modewörter als soziale Indikatoren. *Dialektologie und Linguistik*, 3/1977. Wiesbaden: Franz Steiner. (iii) **Shame**, en in 'n mindere mate ook **phantastisch**, kan waarskynlik as merkers van groepsidentiteit beskou

word - vgl. W. Schenker wat modewoorde as sosiale indikatore behandel.¹⁹

(iv) Wat die onderskeie woordkeuses van manlike en vroulike informante betref, het beduidend meer mans as vrouens (70% teenoor 28%) kragwoorde gebruik om hul gevoelens te lug as hulle ergerlik, woedend of gefrustreerd is. Daar was geen beduidende verskil tussen die twee geslagte se woordgebruik om bv. troos of medelye uit te druk nie.

4.4.7 Stereotiepe teenoor kreatiewe taalgebruik (LFB 5; Grussformeln und Höflichkeitsfloskeln).

a. Inleiding

In hierdie afdeling sal bepaal word of en in welke mate die twee landstale 'n invloed op groetwyses en hoflikheidsuitdrukkings het wanneer lede van die teikengroep Duits praat.

Wat is groetwyses en hoflikheidsuitdrukkings? Groetwyses verwys hier na taalhandelinge wat die ontmoeting of die afskeid van mense vergesel. In Standaardduits

19. Vgl. W. Schenker. 1977. Modewörter als soziale Indikatoren, in: J. Göschel und W. Veith. *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*, 3/1977. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GmbH. p.294.

word die ontmoeting vergesel deur uitdrukkings soos *guten Tag* of *Grüss Gott*, terwyl uitdrukkings soos *auf Wiedersehen* of *Adieu* die afskeidshandeling vergesel.²⁰

Hoflikheidsuitdrukkings vergesel handeling soos die klink van glase as bier of wyn gedrink word, of as 'n mens nies en iemand *Gesundheit* sê. Baie van hierdie uitdrukkings word sonder nadenke gebruik en dit kan selfs as rituele beskou word.

Eerstens word die invloed van Afrikaans, daarna van Engels en dan van Afrikaans en Engels op die ondersoekgroep se gebruik van Duitse groetwyses en hoflikheidsuitdrukkings beskryf.

b. Afrikaans as bron vir ontlenings

In Afrikaans word die woord *groet* dikwels gebruik om sowel die ontmoeting as die afskeid van mense te vergesel, terwyl *grüssen* in Duits 'n taalhandeling is wat net die ontmoeting van mense vergesel. Daar is dus

 20. Sosiale konvensies wat verwoord word deur uitdrukkings soos *guten Tag* het primêr geen betekenis nie en tree bloot as seine of tekens in bepaalde situasies op. H. Burger noem sulke uitdrukkings 'pragmatiese Idiome'. Vgl. H. Burger, unter Mitarbeit von H. Jaksche. 1973. *Idiomatik des Deutschen*, in: *Germanistische Arbeitshefte*, Nr. 16. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. p.58-59.

sprake van kontrasverlies of -verskil (Kontrastmangel) ten opsigte van die leksikale item **groet** in vergelyking met **grüssen**.

Ten opsigte van die afskeidshandeling is die uitdrukking **alles Beste** opgeteken in plaas van **alles Gute**, na aanleiding van alles van die beste.

c. Engels as bron vir ontlenings

Tydens die veldwerk onder die Gp kon geen invloed van Engels op hierdie woordeskatkategorie opgeteken word nie.

d. Afrikaans en Engels as bronne vir ontlenings

Vir die Standaardduitse uitdrukking **guten Tag** is die leenvertaling **guten Mittag** opgeteken, na aanleiding van Afrikaans goeie middag en Engels good afternoon.

Hoewel die woord **hallo** ander bepaalde omstandighede ook in Standaardduits gebruik word²¹, is dit moontlik dat die hoë gebruiksfrekwensie daarvan onder die lede van die teikengroep toe te skryf is aan die gebruik van **hallo** in sowel Afrikaans en Engels.

21. Vgl. G. Wahrig. 1974. kolom 1630.

Die hoë gebruiksfrekwensie van *hallo* by die segsmanne en die algemene verspreidheid daarvan is moontlik reeds 'n aanduiding van hul akkulturasie aan 'n Suid-Afrikaanse omgewing en dat *hallo* moontlik uitdrukkings soos *guten Tag* mettertyd in bepaalde situasies kan verdring.²²

e. Afleidings

(i) By die optekening van groetwyses en hoflikheidsuitdrukkings is daar, wat sowel die gebruiksfrekwensies van ontlenings as die omvang daarvan betref, min voorbeelde van kontaktaalige interferensies.

Die rede hiervoor is waarskynlik dat hierdie woorde as vaste uitdrukkings aangeleer is en dat daar nie bewus-telik aan hierdie tradisionele etikette gemodifiseer word nie.

Afrikaans en Engels het op leksikale gebied 'n bepaalde invloed op die Duitse woordeskat van die onderzoeksgroep. Die effek van die kontak met die landstaal kan ook volg op gesproke woord.

22. Met die gebruik van groetwoorde (soos *hallo*) en vrae na die welstand van die gespreksgenote het die oud-ingesetene Duitssprekendes van Pretoria reeds begin om 'n eie telefoongesprekskultuur te ontwikkel. Vgl. H. Becker. 1986. Zustand der deutschen Muttersprache in Afrika, in: *Jahrbuch der Deutschen Schule Johannesburg*. Johannesburg. p.64.

Hierdie vaste uitdrukkings kan as historiese reste by sprekers voorkom, selfs nadat die aktiewe gebruik van die betrokke taal self al verlore gegaan het as gevolg van faktore soos taalverskuiwing.

(ii) Afrikaans se invloed is sigbaar in die vorm van leenvertalings soos **alles Beste** en ook as betekenisverruiming van 'n bestaande Duitse woord soos **grüssen**.

(iii) Engels alleen het geen interferensies gedurende die veldwerk opgelewer nie.

(iv) Geen interferensies ten opsigte van hoflikheidsuitdrukkings is tydens die ondersoek opgeteken nie.

4.5 WAARNEMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

4.5.1 Algemene oorsig van bevindinge

Afrikaans en Engels het op leksikale gebied 'n bepaalde invloed op die Duitse woordeskat van die ondersoekgroep. Die effek van die kontak met die landstale kan soos volg opgesom word:

Veral die relatief lang lys Engelse vreemde woorde bevestig die aanname dat die meeste ontlenings uit dié landstaal voorkom in sferes van die samelewing wat ruweg as

wetenskaplike en tegniese registers beskou word. Engels lewer ook heelwat uitdrukkings op wat verband hou met sosiale prestige en die handel, terwyl ontlenings uit Afrikaans meesal met plaaslike begrippe en voorwerpe in en om die huis verband hou (vgl. segsmanne se uitsprake oor taalvermenging by SLF 57). Dit hou verband met die diglossie-situasie wat in Hoofstuk 3 beskryf is.

Die aanname dat min of geen ontlenings aan die twee landstale op kerklike terrein by die ondersoekgroep sal voorkom nie is, wat woordeskat betref, ook bevestig.

Die Duitse woordeskat van die Gp toon min leenskeppings (Lehnschöpfungen, Lehnbildungen), maar heelwat leenvertalings soos Grasschneider en Spielgrund (vgl. afdelings 4.4.2 c en 4.4.3 c).

Daar is tog goeie voorbeelde waaruit die invloed van ander tale nie in die woordstruktuur duidelik blyk nie, bv. Weltbummler (jet-setter) of Millionen-Auflage (best-seller) en Freilichtkino vir drive-in theatre.

Ook die uitdrukking kontaktfreudige Menschen vir sociable people in plaas van soziale Menschen toon dat die lede van die ondersoekgroep uit eie middele ekwivalente vir leksikale items in Afrikaans en Engels kon skep.

van Stralunken-
werke in die Afrikaanse Leksikon, in: SA Tydskrif vir
Taalwetenskap, Jg. 5, No. 1, Januarie 1987.

Wat die woordklank betref, word ontlenings (Übernahmen) uit Afrikaans meesal Duits; die Engelse ontlenings daarenteen meesal Engels uitgespreek.²³

Wat die woordstruktuur betref: terwyl heelwat ontlenings uit Afrikaans duidelike tekens van vermenging met Duits toon (vgl. die lang lys leenwoorde by A4.4.2 c.), word die Engelse ontlenings dikwels in die Engelse vorm behou (vgl. die lang lys vreemde woorde by A4.4.3 a).²⁴

Waar half-vreemde woorde (Halbfremdwörter) en leenwoorde soos *jobben*, *joggen* en *Kraalmist* nog duidelik vreemde morfeemstrukture toon, is Afrikaanse en Engelse stratumkenmerke minder opvallend in leenwoorde soos *untersteoben*, *veraschen* en *Wellblech*.

23. Vgl. R. Grüner. o.J. p.9. vir soortgelyke bevindinge in Kroondal.

24. Alle leenwoorde is nie in dieselfde mate in Duits geassimileer nie, en baie woorde toon, op grond van sekere morfologiese kenmerke, nog hul leenwoordkarakter.

Stratumkenmerke by leenwoorde bepaal in welke mate die betrokke leenwoorde reeds in die ontlenende taal se morfeemstruktuur geïntegreer is (vgl. bv. A. Coetzee vir stratumkenmerke in die Afrikaanse leksikon).

A. Coetzee 1987. Morfologiese Aspekte van Stratumkenmerke in die Afrikaanse Leksikon, in: *SA Tydskrif vir Taalkunde*. Jg. 5, No. 1. Januarie 1987.

Leenwoorde soos **Seekuh**, **Mahlfleisch** en **Verkehrslicht** toon uiterlik weinig of geen tekens van Afrikaanse en Engelse invloed omdat dit na komposita lyk wat uit Standaardduitse stamme bestaan.

Wat woordvorming in die Duitse woordeskat van die Gp betref, blyk dit dat by mengwoorde (d.w.s. woorde waar een morfeem Duits, die ander Afrikaans of Engels is) veral die linkssegment of determinator (die bepaler) die vreemde woord is, en die regssegment of die determinatum (die kern; dit wat bepaal word) die Duitse woord is. Vergelyk in dié verband **Job-Karte** en **Duplex-gebäude**.

Die ondersoek het ook getoon dat daar min afleidings gevorm word (vgl. **veraschen** vir **einäschern**), maar heelwat samestellings soos **Kosthaus**, **Sitzkammer** en **branntarm**.

Verder wat woordvorming betref, het dit geblyk dat Afrikaans en Engels morfeme het wat ooreenstem met morfeme in Duits en dat daar dan van Überrepräsentation sprake is (vgl. die intensiewe vorme van adjektiewe by A4.4.2 c).

In so 'n geval is dit moeilik om te bepaal of die landstale wel vir die vorming van sodanige intensiewe vorms verantwoordelik is, en of die landstale nie moontlik net die gebruik van Standaardduitse uitdrukkings ondersteun nie.

Waar daar van Unterrepräsentation sprake is, oefen die landstale wel 'n invloed uit op die vorming van uitdrukkings wat nie in Standaardduits voorkom nie, (vgl. intensiewe vorme by A4.4.2 c).

4.5.2 Enkele redes vir die ontlenings uit die kontaktale

In 'n taalkontaksituasie is die status van die betrokke tale nie almal ewe hoog nie. As die ontleende taal (in dié geval Engels of Afrikaans) hoë status onder die betrokke sprekers geniet, sal hul heel waarskynlik baie uitdrukkings uit dié tale in hul eie tale opneem. Die oorsake van leksikale items uit die landstale is ook 'n funksie van 'n positiewe houding jeens die twee amptelike landstale.

Die gebruik van vreemde en leenwoorde kan ook 'n aanduiding wees van die mate waarin ander tale beheers word, en van die graad van akkulturasie wat reeds plaasgevind het.²⁵ Leenwoorde kan ook gebruik word om in 'n gesprek 'n meer informele register te skep en om toenadering by die gespreksgenoot te vind.

Afgesien van hierdie faktore wat in 'n groot mate op houdings gebaseer is, speel ekonomiese redes ook 'n belangrike rol. Die hoë gebruiksfrekwensie van veral Engelse vreemde

25. Vgl. U. Weinreich. 1974. p.60.

woorde is dikwels te herlei tot verbruiksartikels, handelsname en produkte of dienste wat met die Engels gedomineerde nywerheid in Suid-Afrika verband hou.

Die effek van die landstale op die Gp se Duits word versterk deur, onder andere, televisie- en radioadvertensies waarin trefwoorde en frases herhaal word, sodat ook die Gp sekere sake of aktiwiteite assosieer met bepaalde name en woorde. Hierdie trefwoorde en reklamespreuke verdring dikwels die Duitse ekwivalent uit die Gp se aktiewe woordeskat.

Weens die intensiewe kontak met die landstale in die werksituasie leer die Gp dikwels die bepaalde beroeps- of vaktaal van die organisasie self aan - met die Afrikaanse of Engelse terminologie en vakidoom wat dan deurwerk na hul Duitse omgangstaal.

Hierdie rede hou in die algemeen verband met die waarneming dat ontlenings uit ander tale die leksikale gapings (lexikalische Leerstellen) in 'n nuwe kulturele konteks moet vul.

Verder het die lede van die onderzoekgroep aangedui dat die vreemde woord dikwels meer seggingskrag en meer trefkrag het as die Duitse woord (vgl. antwoorde op SLF 60).

Betekeenislytasie (Bedeutungsverschleiss) by die bestaande woorde skep ook 'n behoefte aan sinonieme - dikwels uit ander tale (vgl. U. Weinreich. 1974. p. 59,64-65). Dit is onder andere van toepassing op die intensiewe vorme van sekere adjektiewe en op emotiewe uitdrukkings.

Wat uitdrukkings in die emotiewe register betref : woorde uit ander tale roep soms ongunstige assosiasies op en dan vervul hierdie leenwoorde 'n pejoratiewe funksie in die ontlende taal (vgl. U. Weinreich. 1974. p. 60).

Daar bestaan ook woord-ekonomiese redes : dit is dikwels makliker om 'n klaargemaakte woord of uitdrukking uit 'n ander taal oor te neem as om self opnuut 'n uitdrukking te skep : die uitdrukkings T-junction en T-aansluiting lei bv. spontaan tot T-Anschluss.

4.5.3 Implikasies van die invloed van die kontaktale op die Gp se Duitse woordeskat

Woorde soos OK, with-it en vasbyt, en ook shame en phantastisch kan dien as sosiale merkers. Hierdie merkers van groepsidentiteit sal, in die geval van die Gp, hulle nie soseer van Afrikaans- of Engelssprekende Pretorianers onderskei nie, maar heel waarskynlik van nuwe immigrant-Duitsers.

26. Vgl. R. Gröner, o.l.c. p.16-17.

As gevolg van die verdringing van Duitse woorde uit die woordeskat van die Gp en ook as gevolg van verskynsels soos Unterrepräsentation ten opsigte van Duits, Afrikaans en Engels ontstaan daar by die Gp 'n beperkte woordeskat. Dit lei, wat die Gp se uitdrukkingsvermoë in Duits betref, tot wat R. Grüner 'Variantenarmut' noem.²⁶

Die Gp se kontak met Afrikaans en Engels lei nie net tot 'n beter uitdrukkingsvermoë in daardie tale nie, maar tot 'n Duits wat in sommige gevalle as substandaard beskou kan word. Dit geld dan veral die woordeskat van die Gp, afgesien van bepaalde woordeskatdomeine soos die kerk waar die kerктаal waarskynlik nog grotendeels Standaardduits sal wees.

4.6 SAMEVATTING

Die Duitssprekende ondersoekgroep het in byna al die sfere van die samelewing kontak met Afrikaans en Engels. Hierdie kontak is dikwels intensief en langdurig en dit bring in sommige gevalle mee dat die lede van die ondersoekgroep onseker is oor die norme wat ten opsigte van Duits behoort te geld.

26. Vgl. R. Grüner. o.J. p.16-17.

In hierdie hoofstuk is dit die doelwit om te bepaal hoe die twee amptelike landstale die woordeskat van die ondersoekgroep beïnvloed as hulle Duits praat. Dit gaan dus om leksikale ontlenings as gevolg van taalkontak en sosiale prosesse wat in Pretoria aan die gang is.

Op grond van die resultate wat m.b.v. die gestelde aannames behaal is, kan gesê word dat die doelwit met dié hoofstuk bereik is.

Die aanname dat taal varieer is bevestig deurdat heelwat lokale skeppinge, dus Pretoria-Duitse variante, naas die Standaardduitse variante opgeteken is. Daar is dus 'n toename in sinonieme (al is dit in verskillende registers) in die sprekers se woordeskat.

Afrikaans en Engels het ook nie oral ewe sterk 'n invloed op Duits uitgeoefen nie. Die aanname dat min ontlenings op kerklike terrein sal voorkom, is bevestig. Insgelyks is die aanname bevestig dat die invloed van Afrikaans sal verband hou met plaaslike, kultuurspesifieke aangeleenthede.

Die dominansie van Engels in die handel, die nywerheid en op wetenskaplike en tegniese terrein is weerspieël deur veral Engelse vreemde woorde. Engelse vreemde woorde het ook redelik dikwels voorgekom as modewoorde of woorde wat sosiale prestige uitdruk.

Wat die twee geslagte betref, het vroulike informante meer waarde aan Standaardduits geheg as die mans, en het hulle ook minder ontlenings uit die twee landstale geregistreer as die mans. Dit het veral die gebruik van modewoorde of kragwoorde by die uitdrukking van emosies gegeld.

Op woordvlak self is gevind dat

- meer samestellings as afleidings by ontlenings voorkom
- Afrikaanse woorde makliker as Engelse woorde met die Duitse taalsisteem geïntegreer word en wel as leenwoorde
- Engelse woorde meesal op Engels uitgespreek en as vreemde woorde behou word
- min leenskeppings voorkom, maar baie leenvertalings geregistreer is.

Onder die redes vir die voorkoms van leksikale interferensies by die ondersoekgroep tel die volgende:

- ekonomiese redes : die invloed van veral Engels in die handel en die nywerheid; advertensies in die massamedia waar slagspreuke dikwels herhaal word

- die trefkrag en konnotasies wat vreemde en leenwoorde
het
- woord-ekonomiese redes : dit is dikwels makliker om 'n
vreemde woord oor te neem en aan te pas as om opnuut 'n
woord self te skep
- ontlenings vul leksikale gapings in die Duitse woordeskat
omdat sekere plaaslike begrippe of nuwe (tegniese)
begrippe nie deur die Duitse woorde benoem word nie
- ontlenings en ander interferensies dui op akkulturasie
en op identifisering met bepaalde groepe.

'n Belangrike implikasie van die ontlenings aan die twee
landstale is dat die Duits van die ondersoekgroep sterk kan
varieer.

Dit kan ook voorkom dat plaaslike uitdrukkings die Stan-
daardduitse uitdrukkings verdring of net bepaalde Stan-
daardduitse uitdrukkings laat voortbestaan. Op dié wyse
verskraal die sprekers van Duits se uitdrukkingsvermoë wat
veral fyner stilistiese nuanses betref.

Die invloed van die twee amptelike landstale lei dikwels by
sommige sprekers tot 'n beperkte taalkode waarin meer as net
die woordeskat beïnvloed word.

Die klassifikasie van interferensies in Hoofstuk 5 bied 'n oorsig van die kategorieë waarin die Gp se Duits verander.

TAFTALE

Die doelwit van hierdie hoofstuk is om die Afrikaanse en Engelse interferensies wat in die ondersoekgroep se Duits voorkom volgens taalkundige beginsels te beskryf en te klassifiseer.

Om dit te kan beskryf, sal die volgende rubriek te spreke word:

- 'n bried oorsig van interferensiestudies wat reeds onderneem is.
- die metode en benadering wat gevolg sal word om die interferensies te beskryf en te klassifiseer.
- die klassifikasie van die kontaktaalige interferensies.
- waarnemings en gevolgtrekkings asook evaluering van die ondersoekgroep se Duitse taalgebruik.
- 'n samevatting van bevindinge.

5.1 INLEIDING

Binne die domein van die Sosiolinguistiek wat aandag gee aan die wisselwerking tussen taal en gemeenskap is daar ook in die besonder aandag gegee aan taalkontak en die gevolglike taalbeïnvloeding.¹

1. Vgl. bv. E. Haugen, 1953 en U. Weinreich, 1974.